

Montijo Eugénia

Szül. 1826.

Írta: Balla Ignác.

A nagyapja még egyszerű borkereskedő volt a spanyolországi Malaga városában és ő már Franciaország trónusán ült, a császár, III. Napóleon oldala mellett. Az a karrier, amelynek delelőjén a francia császári koronát illesztették gyönyörű fejére, akkor is szédületes ívet mutat, ha csupán az ő életét követjük nyomon, de még ragyogóbb, ha a nagyapjánál kezdjük el a történiáját, így egyenest meseszerű és akár a mesék „hol volt, hol nem volt” parafrázisával kezdhethük . . .

Hol volt, hol nem volt. . . volt egyszer egy kis skót kereskedő, akinek unokájáért eljött milliók ura és maga mellé ültette a császári trónra . . . Népmesék költészetének illata csap ki ebből a pár sorból és a tündérszép Eugénia élete valóban úgy indult, mint a mesék királynőjéé, de egyszerre olyan fájdalmak és olyan szomorúságok törtek reá, aminőkről a mesék hősei nem tudnak. Földi fájdalmak, földi szenvedések váltották föl a tündéri örömök esztendeit és a mese lassanként átformálódott tragédiává. Ma pedig már csak a tragédia csöndes, szenvedő hőse él a földön, amely számára a siralom völgyét jelenti. . .

A múlt század elején telepedett le Malagában a skót Kirk-

patrik és gyarmatárúkkal meg borral kereskedett új hazájában. Üzlete lassanként fölvirágzott és a borkimérésben felesége mellett négy leánya is segédkezett a szorgalmas skót kereskedőnek. Leányai közül a harmadszülött Manuela — mert valamennyi leánya spanyol nevet kapott — volt a legszebb és a leginkább nagyravágyó, akin a Kirkpatrik-ház minden vendégének megakadt a szeme. A malagai helyőrség tisztjeinek is, természetesen, és ezek között ott volt gróf Teba Manuel Fernandez is, a tüzérőrnagy, aki később a Montijo grófja címe mellett még a Peneranda hercege szép csengésű titulusát is elnyerte. De ekkor már, az újabb méltóságának elnyerése idejében, felesége volt a szép Manuela, a skót Kirkpatrik leánya.

Az ifjú grófné, a skót kereskedő gyönyörű leánya, házasságuk megkötése után rövidesen megunta Malagát, ahol minden szerény származására emlékeztette és rábírta férjét, hogy Granadába költözzenek. Itt született azután — ezernyolcszázhuszonhat május ötödikén — leányuk, Mária Eugénia, aki később a francia császári trónuson, mint III. Napoleon hitvese, tündöklött.

Eugénia anyja okos, éleseszű asszony volt és leányának előkelő nevelést óhajtott biztosítani. Ez volt tulajdonképpen oka annak, hogy Granadából — amikor a kis grófnő, Eugénia, kinőtt a gyermekcipellőkből — elköltöztek Madridba, ahol rövidesen elnyerte a „camerera major”, az első udvarhölgy titulusát a spanyol királyi udvarban, Izabella királynő mellett. A kis skót kereskedő leánya tehát maga is karriert csinált már és mint első udvarhölgy még inkább kötelességének érezte, hogy leányának kitűnő neveltetéséről gondoskodjék.

Az előkelő körökben, a hol Eugénia szép anyja megfordult, divatos volt a leánykakat a párisi Sacré-Coeur-ben neveltetni és így a kis Eugénia is Parisba került mihamar. Tizenöt esztendőskoráig élt távol anyjától a kis grófnő, aki csak apja halála után

tért vissza a spanyol fővárosba, ahol valóságos föltűnést keltett tüneményes szépségével. Talán éppen e szépségének, de talán még inkább anyja okosságának és a család barátja, Narvaez tábornok interveniálásának köszönhetette, hogy mint ifjú leánykát már udvarhölgynek nevezték ki a királynő mellé.

Az ifjú udvarhölgy, aki alig múlt tizenhat esztendő, a ragyogó világban, amelybe most került, hamarosan megösmérkedhetett a szerelem édesen fájdalmas érzésével. Alba hercege iránt gyúlt lángra fiatal, tapasztalatlan szívecskéje és a herceg udvarias figyelmes és gyöngéd volt az ifjabb Montijo grófnő iránt, de szerelmet ... nem, szerelmet nem iránta érzett, hanem Eugénia idősebb nővére, Franciska iránt.

A tizenhetedik életévét még el sem ért Eugénia nem volt — és nem is lehetett — élesszemű megfigyelő. Így azután föl sem ösmérhette a daliás, szép, okos és művelt Alba hercegnek érzéseit és azt hitte, hogy a herceg csak ő miatta jár hozzájuk. Egy napon azután a herceg megkérte az idősebb Montijo grófnő kezét és Franciska boldogságtól sugárzó arccal sietett hűgához, hogy az örömhírt — ő reá nézve legalább az volt — közölje vele. Eugéniát ágyban találta és kezdetben azt hitte, hogy húga alszik. De amikor közelebb lépett az ágyhoz, ijedten vette észre, hogy Eugénia tekintete merev, hogy gyönyörű fehér homlokán halálos verejték gyöngyözik és arca görcsösen vonaglik.

Eugénia mérget vett be, amikor megtudta, hogy Alba hercege a nővérét fogja feleségül venni.

Szerencsére hamarosan orvos is akadt kéznél és a halálra szánt, ifjú, szerelmes leánykát sikerült megmenteni az életnek. És amint fölépült, a méreg utolsó nyomaival együtt a szerelem is eltűnt, elmosódott. Talán még többet járt ezentúl színházba, egy ideig még többet lovagolt és a cirkuszi bikaviadaloknak is gyakoribb látogatója volt, de azután kiheverte első szerelmének fájdalmait és még emlékét is elfeledte.

Madrid legelőkelőbb lovagjai udvaroltak a szinte már-már földöntúli szépségű leánynak és éppenúgy az udvarlók falankszavette körül mindenütt, ahol megfordult, nyáron előkelő fürdőhelyeken, télen ragyogó világvárosokban. A gyönyörű spanyol leányka ugyanis szerette a tarka szezonéletet és anyja örömmel kísérte el mindenüvé.

Kies fekvésű spanyol tengerparti fürdőben találkozott Eugénia először jövendő férjével, a későbbi III. Napóleonnal.

„Örökké felejthetetlen marad számomra — írja e találkozás egyik szemtanúja — az a meleg pillantás, amellyel a herceg az ifjú grófnőben gyönyörködött, amikor Montijo Eugéniát bemutatták neki.”

A spanyol fürdőcskében kötött ösmeretséget később Londonban újították föl és ez az ösmeretség egyre bizalmasabb jeleget kezdett ölteni, bár az akkortájt szegény és eladósodott francia herceg jövője nem sok jóval kecsegtetett. A későbbi francia császár nem egyszer megvallotta szerelmét a gyönyörű spanyol grófnőnek, de ő mindig kitért a végleges válasz elől. Csak mikor a herceg a trónért folytatott harcainak a gyümölcsét vélte learathatni és Parisba készülve elbúcsúztak egymástól, írta Napóleonnak a következő levelet:

„Ön Parisba óhajt utazni. Hatalmat óhajt szerezni és konzul, elnök, diktátor kíván lenni. Tegyük föl, hogy eléri legmagasabb céljait: meg fog-e ön ott állani? Ki fogja-e elégíteni evvel ambícióját? És nem kíván-e majd még többet elérni? Kétségtelenül: igen. De mennyire alkalmatlan volna az ön számára e harcaiban az, hogy felesége van! Ha valaki, mint ön, császár óhajt lenni, fönn kell tartania a helyet a császárné számára is. De ha esetleg megváltoztatja terveit, vagy ha nem történik minden úgy, amint ön óhajtja, ha Franciaország nem nyújtaná önnek mindazt, amit ön tőle vár: akkor — de csakis akkor — térjen vissza hozzám és én nyilatkozni fogok. Akkor ne feled-

kezzék meg aíról, hogy olyan szív dobog keblemben, amely elég erős ahhoz, hogy minden fájdalomért, minden csalódásért és teljesedésbe nem ment reménységért busásan kárpótolja önt.”

... Ezután pedig elkövetkezett a februári forradalom, Lajos Fülöp menekült és Louis Napoleon Parisba sietett, hogy ott a trónt elérje és rövidesen mint Franciaország uralkodója emelje föl koronás fejét.

Nyolc millió francia polgár óhajtotta, hogy Napóleont császárrá kiáltásák ki és ez meg is történt. Mint császár azután érkezettnek látta az időt, hogy élettársról gondoskodjék. De bármilyen csábító is volt Franciaország császárnéjának lenni, Európa uralkodóinak udvaraiban egyetlen királykisasszony sem érzett ehhez kedvet. Jónéhány kosarat kapott már III. Napoleon, az újdonsült császár Európa uralkodó-családjaitól, amikor (ezer-nyolcszázötvenhárom január tizenkilencedikén) a párisi félhivatalos újság, a „Patrie” a következő hírrel lepte meg a világot:

„Biztos forrásból értesülünk, hogy ama szerencsés esemény előtt állunk, amely hivatva lesz arra, hogy Ö Felsége uralmát megerősítse és dinasztiajának jövőjét biztosítsa. Arról van szó, hogy a császár eljegyzí Teba-Montijo kisasszonyt. Hivatalosan csütörtökön, január huszonkettedikén fog megtörténni az eljegyzés. A hercegnő Spanyolország egyik legelőkelőbb családjából származik, húga Alba hercegnének és éppen úgy kimagaslik szellemi képességeivel, mint tökéletes szépségével és szívbeli jószágával.”

És így is történt: III. Napoleon ünnepiesen eljegyezte, majd oltárhoz is vezette Eugéniát, az egyszerű kis skót kereskedő unokáját.

A polgári esküvő elég csöndben folyt le, de annál ragyogóbb és ünnepesebb volt az egyházi esküvő. Az a fény és pompa, amit itt kifejtettek, fölülmúlt minden látványosságot, amiben a franciáknak a nagy Napoleon ideje óta részük volt.

Már kora reggeltől kezdve a nemzeti őrség és a katonaság kettős sorfalat állott a Tuileriától egészen a Notre-Dame székesegyházig. Egész Paris talpon volt már a hajnali órákban, hogy jó helyet biztosíthassanak maguknak, ahonnan a menetet láthatják. A vasutak kétszázezernél több vidékit hoztak a fővárosba és az utcákon, tereken előkelő toillettek mellett paraszti viselet tarkállott. Minden ház zászlódíszbe öltözött és Napoleon meg Eugénia nevét, vagy nevének kezdőbetűit viselte aranyos ragyogással.

Déli féltizenkettő volt, mikor a császárné (mert a polgári esküvő megtörténte után már az volt) az Elisée-ból a Tuileriákba hajtattott díszes fogatán. Balján anyja ült, a hölgyekkel szemben pedig Tascher gróf, az apródok grófja. A menyasszonyi ruha — amely még emelte Eugénia csodás szépségét — Liège városának ajándéka volt: fehér selyem, drága művű csipke-átvetővel és beleszótt ibolyákkal. A menyasszony derekát gyémántos öv fogta körül, hajában briliáns diadém tündöklött, ugyanaz a diadém, amely Mária Lujza fejét díszítette esküvőjén.

Abban a pillanatban, amikor a császárné fogata befordult a Tuileriák kapuján, a lépcsőkön megjelent III. Napoleon és Mathilda hercegnő, fogadtatásukra. A dobok és kürtök megszólaltak s a katonaság tisztelgett.

Tizenkét óra volt, amikor száz és egy ágyúlövés jelezte, hogy a felségek fogaíjukba szálltak. A katonaság kettős sorfalán kívül munkások és polgárok küldöttségei, I. Napoleon veteránjai és fiatal, fehérruhás leányok állottak még sorfalat, hogy ujongva, lelkesedve köszöntsék az előttük elvonuló császári párt.

A székesegyház előtt óriási előcsarnokot emeltek, amely kékpekkel, szőnyegekkel, gobeline-okkal volt gazdagon díszítve. Amikor a császári pár ez előcsarnokból belépett a húszezer gyertyával kivilágított székesegyházba, még egyszer megperdültek a dobok és megszólaltak Paris valamennyi harangjai. Az orgona

hangjai megremegtették a levegőt és — mialatt a hívők fölállottak, egyszerre, mint egyetlen ember — a párisi hercegeknek, kezében a kereszttel, a császári felségek elé sietett.

... A trónra emelve Eugénia égett a vágytól, hogy megnyerje a nép szívét és megszerettesse magát. Az uralkodónok két olyan tulajdonságával rendelkezett, amelyek legszebb ékességei a népek fölé emelkedett koronás főknék: nemesszívú volt és bőkezű. Lehet, hogy Európa ősi uralkodóházaiban nem találkozott lelkes rokonszenvvel, de a nép, a francia nép, annál rajongóbban szerette gyönyörű ifjú császárnéját, kinek gyöngéd, finom vonalú, ovális arca Stuart Mária képeire emlékeztetett. Finoman hajlott orra és kicsiny, vérpiros, ívelt ajka szelídséget, de ugyanakkor akaraterőt is árult el. A könnyedén, leheletszerűen nyitott ajkak közül gyönyörű, szabályos elrendezésű fogainak fehérsége vakított elő. Csodálatosan üde arcbőre és aranyosan csillogó, dús, szőke haja még emelte a vonások klasszikus szépségét. Sötétkék, mélytekintetű szeme fölé hosszú szempillák borultak és a szemöldök vonala olyan finom volt, hogy aki csak arcképét látta, azt hihette, hogy a festő idealizálta az ifjú császárnét. Az antik szobrászművészet remekeire emlékeztetett e gyönyörű fej és a nyak tökéletes vonala.

A francia nép, amely mindig rajongással hódolt a női szépségnek, éppen úgy szerette új uralkodónőjét szépségéért, mint jószágáért. És Eugénia, aki érezte, hogy még inkább, egyre és egyre, csak meg kell erősítenie ezt a szeretetet, egész sereg jótékony alapítványt tett: szerencsétlenül járt munkásokat és azoknak családjait fölsegítette, elhagyott gyermeket gondjaiba fogadott, és amikor a párisi városi tanács egy hatszázezer frank értékű briliáns nyakláncsal óhajtott kedveskedni az új császárnénak, Eugénia kijelentette, hogy nem fogadhatja el a fővárosnak ezt a fejedelmi ajándékát, mert ezzel a szegényeket rövidítené meg. És hozzátette még, hogy egyetlen vágya, a nép szeretetét a császár

szeretetével megosztani és kifejezte azt az óhaját, hogy a hatszáz-ezer frankot inkább jótékony célokra szenteljék. Úgy is történt. És a hatszázezer frankból szegény leányok számára házat vettek s alapítványt tettek, amely a „Napoleon—Eugénia alapítvány” nevét nyerte el s amely háromszáz árvaleány számára biztosított otthont és gondos nevelést.

A briliáns nyakék csak óráról-órára díszíthette volna a császárnét, de ez az alapítvány tündöklőbb fényt vet reá, örök időkig» minden hívságos ékszernél.

Nemesebb szerepet nem tölthetett volna be soha császárnénak följánlott ajándék és az önzetlenségnek ez a nemes tanúbizonysága nem is hibázta el célját. A nép szeretete uralkodónője iránt egyenest imádattá magasztosult. És Eugénia még egyre újabb és újabb tanújelét adta annak, hogy a szegények istápolójukat lelhetik benne. A jótékony alapítványai egymást érték: az irgalmas nővérek jelentékeny segélyben részesültek tőle, alapítványt tett szerencsétlenül járt tengerészek és azok családjai számára, gyermek-kórházakat és iskolákat alapított, munkásotthonokat létesített, szegény lábadozó betegek számára menedékhelyeket nyitattott, a siketnémáknak otthont teremtett és mindezt csendben, minden lármás külsőség és harsonaszó nélkül tette.

A császár szerelme emelte a trónra, de egyéni kvalitásaival szerezte meg a nép szeretetét, amely még egyre fokozódott, amikor trónörökössel ajándékozta meg Franciaországot. Az ifjú császári pár gyermekének — akit a nép később becézve Lulu-nak hívott — születése alkalmából egy millió frankot osztottak szét jótékony célra és hallatlan fény és pompa mellett folyt le a keresztelés ünnepe.

Az egykori malagai borkereskedő dédunokájának nem kisebb személyiség, mint IX. Pius pápa volt a keresztapja, aki egy bíborosával képviseltette magát. A keresztanyai tisztséget Jozeфина, Svéd- és Norvégország királynője vállalta. A kereszt-

telőn a francia püspökök testületileg jelentek meg és hetvenöt érsek meg püspök volt jelen a Notre-Dame székesegyházban,, amikor az ifjú császári herceg a Napoleon Jenő Lajos János József nevet nyerte el.

A trónörökös születésének idején Eugénia férjének, III. Napóleonnak a hadi szerencse is kedvezett és a krími háborúban a francia seregnek dicsőséget szerzett. Mindez, úgy látszott, megingathatatlaná tette a császár pozícióját. A franciák szerették is, de a külpolitikában elszánt ellenségei voltak és ezek közül az olasz Orsini merényletet is követett el ellene. Amikor egy napon III. Napoleon Eugéniával az Operába hajtatott, Orsini két bombát vetett az udvari fogat felé. Rettenetes robbanás verte föl az utcákat és száznál többen, — katonák, futárok, csatlósok és polgárok — halálos sebbel kerültek el a kövezeten. Egy bombaszilánk a császár kalapját is átszakította és a császárné, aki a robbanás pillanatában egész testével a férjét igyekezett megvédeni, a homlokán sérült meg és fehér selyemruhája vérral fröccseni tele. De a lélekjelenlétét most sem vesztette el és így, véres homlokkal és véres ruhában, fölállt a fogatban, hogy a tömeget megnyugtassa.

E rettenetes — de szerencsére a császári párra nézve nem végzetes kimenetelű — merénylet még melegebb szeretetet ébresztett a francia népben az ifjú, gyönyörű császárné iránt, akinek szerepe azóta, hogy trónörökössel ajándékozta meg az országot, még sokkalta jelentőségtejjesebb lett. És a nép ujjongott örömeiben, amikor megtudta, hogy imádott császárnéja megmenekült a merénylettől, éppen úgy, mint a császár. De mert a jövőre is gondolni kellett. III. Napoleon, röviddel az Orsini-merénylet után, törvénybe iktattatta, hogy halála esetén, vagy ha csak távol is van Franciaországtól, császári hatalmát, mint régens, Eugénia vegye át a trónörökös nagykörúságáig.

És amikor III. Napóleont rövidesen Itáliába szólította a há-

ború, a malagai kereskedő unokája, Eugénia, már mint régens ült Franciaország trónusán.

Három alkalommal volt régens Eugénia: először az olasz háború idején, ezernyolcszázötvenkilencben; másodsor III. Napoleon algíri útja alatt, ezernyolcszázhatvanötben; és harmadszor a francia-német háború idején, ezernyolcszázhatvenben.

De ez a szerencsétlen háború III. Napóleonnak és Eugéniának a trónjába került. Maga a császárné is óhajtotta, hogy Franciaország megüzenje a háborút Németországnak és talán ez volt oka annak, hogy amikor a trón összeomlott alatta, még az életét is féltette a csöcseléktől, amely nagyon jól tudta, hogy a császárné is harcra ösztökélte a férjét, holott a francia sereg ekkor még kevéssé volt sem készült a háborúra.

Július tizenötödikén történt meg a hadüzenet.

És szeptember harmadikán, a délutáni órákban már a következő távirat érkezett a császártól, a harctérről, a remegő Eugéniához:

„Seregünk megveretett és foglyul ejtetett. Magam is fogoly vagyok.
Napoleon.”

A nép csak másnap tudta meg a rettenetes vereség hírért és estére már . . . nem volt többé francia császárság. Alig huszonegy óra elegendő volt ahhoz, hogy két évtized ragyogó aranycsillámaikat szétfújja a levegőbe.

A tömeg szeretete és gyűlölete kiszámíthatatlan. Akit tegnap még istenítt, azt ma már a porba rántja.

Régi igazság ez, de Eugénia csak akkor érezte e régi igazság erejét, amikor magát látta a porba rántva.

A sereg megveretésének és Napoleon elfogatásának hírére kitört a forradalom, amely már napok, hetek óta lappangott. Paris utcáit óriási embertömegek lepték el és férfiak, asszonyok, elkeseredetten, fenyegetően ordították:

— Le a császárral!

—Le a császárnéval!

—Egy császár meghal, de nem adja meg magát!

... Eugénia e rettenetes napot — szeptember negyedikét — a Tuileriákban töltötte, örökös izgalmak között. Délután három óra tájban aztán megjelent nála Metternich herceg, az osztrák és magyar nagykövet és Nigra gróf, Itália nagykövete, hogy fölvilágosítsák a helyzetről. A császárné még egy ideig teljes erővel tiltakozni próbált, de amikor néhány óra múlva megtudta, hogy Jules Favre indítványára letették a császárt és ideiglenes kormányt neveztek ki, majd azt, hogy a tömeg „Éljen a köztársaság!” kiáltással járja be a várost: — egyszerre megtört minden akaratereje és érezte, hogy föl kell adnia a helyzetet.

A köztársaságot is kikiáltották már, amikor Eugénia — ekkor már ex-császárné — egyszerű ruhában elhagyta azokat a ragyogó fejedelmi lakosztályokat, amelyekben két évtizedig élt abban a boldog hitben, hogy császári méltóságát élete végéig élvezheti.

Először is arról volt szó, hogy Tuileriákat elhagyva, a szabadba jusson. De ez volt a legveszedelmesebb feladat.

—Le a császárral! Halál a spanyol nőre! — hangzott föl az utcákon a tömeg ordítása és ez a rettenetes hangzavar volt a kísérő zene, amikor Eugénia a lépcsőkön lefelé haladt. Az udvarban az udvari fogat várta, de Metternich fejét csóválta: a császári livrées inas, a hintó császári címerei . . . Így nem látszott tanácsosnak a menekülés.

Visszafordult tehát Eugénia és vele az a kis csapat, amely hű maradt hozzá. Más utat, más kijáratot kellett keresniök, és a Louvre gyűjteményein áthaladva, a nagy oszlopsor védelme alatt, a főkapun igyekeztek kijutni. De egyszerre csak zárt ajtót találtak maguk előtt. Hiába nyomkodták a kilincset, hiába próbálták az ajtót sarkaiból kifordítani és már-már minden elveszettnek látszott. De ekkor, az utolsó pillanatban megjelent a császár ma-

gánpénztárosa, akinek minden ajtóhoz volt kulcsa . . . Menekülhettek tovább és végre elérték a főkaput. Ez is zárva volt, de a zárban ott volt a kulcs.

És amíg így izgatottan menekült a kis hűséges csapat, maga a császárné mindvégig megőrizte nyugalmát és bátorságát. Nigra grófja vezette karon fog vast Eugéniát, aki egyszerre csak evvel a kérdéssel fordult hozzá:

— Ön a karomat fogja, érzi-e, hogy remegnék?

— Nem, fenség, egy cseppet sem remeg, — volt Nigra válasza.

És Eugénia akkor sem remegett, amikor kilépett az utcára, ahol a tömeg vadul ordított:

— Le a császárral! Halál a spanyol nőre!

Szerencsére Metternich herceg rögtön talált egy zárt bérkocsit, amelybe Eugénia beszállott Lebreton asszonnyal, hűséges udvarhölgyével. De mielőtt ez még megtörténhetett, éppen amikor a császárnét a kocsiba segítették, egy inasgyerek felösmerte Eugéniát s elkiáltotta magát:

— Voilà l'Impératrice!

A nagy lármában a tömeg azonban ügyet sem vetett rá, vagy talán nem is hallotta a kiáltást és a trónját vesztett császárné kocsija elindulhatott zavartalanul. A Boulevard Haussmannra hajtottak, ahol egy államtanácsosnál, Bessonnál reméltek menedékhelyet találni. Az egyszerű bérkocsi, amelyben a két magányos hölgy ült, a forrongó, forradalmi Paris legnépesebb útvonalain haladt el és Eugénia saját szemével láthatta, hogy a tömeg mint tépi le az udvari szállítók cégtábláit, hogy a császári koronát és a császári pár arcképeit elégesse.

Golgotáját járta itt a szerencsétlen ex-császárné és — ettől kezdve már csak szomorúság várt reá egész életében. Ezek a napok jelentették a fordulópontot, ahol a tündéri mese boldogságát

egyszerre boldogtalanság váltja föl, amely azután végig is kíséerte földi útjain ...

... Rettenetes perceket élhetett át Eugénia, amíg elérték Besson házát. Ott kifizették a kocsit és fölsiettek a negyedik emeletre, ahol az államtanácsos lakott. Becsöngettek, egyszer, kétszer, háromszor ... és még mindig senki sem nyitott ajtót. Nyilvánvaló volt, hogy egy teremtet lélek sincs otthon. Vártak hát. És mert a császárné fáradt volt, le akart ülni. De sem pad, sem szék nem volt sehol és így ő, aki még csak egy órával ezelőtt is a trónon foglalhatott helyet, most kénytelen volt a negyedik emelet falépcsőire ülni. . . Ott ült és várt öt, tíz percig gyötrő türelmetlenségben. Egy negyedóránál tovább azonban nem tudta kitartani a várást és elhatározta, hogy máshol keres ... szerencsét! Szerencsét: ami e pillanatban menedéket jelentett.

De hová menjenek most? Az amerikai követség jutott eszébe. De ez messze van. Hanem az amerikai követségről eszébe jutott egy amerikai polgár is, Ewans doktor, a fogorvos, aki már régi híve. Elindultak hát hozzá, még pedig gyalogszerrel, mert hiszen a kocsit már elküldték.

Délután öt óra volt, amikor Ewanshoz értek. Útközben ezren és ezren látták, de senki sem ösmerte föl, mert hiszen senki sem gyaníthatta, hogy ilyen vakmerőséggel, gyalogszerrel merjen a tömeg között járni az, akinek e percekben halálát óhajtják milliók.

Ewans doktort szintén nem találták otthon, de legalább itt bebocsájtották őket a fogorvos kényelmesen berendezett könyvtárszobájába ... Ott vártak most a doktorra, aki végre hat óra tájban megérkezett. De Ewans felesége nem volt otthon — Deauvilleben volt nyaralni — és a fogorvos éppen ma estére vacsorát készült adni barátainak.

Ewans, mihelyt meglátta a császárnét, rögtön tudta is már, hogy mi a teendője. A vacsorán egyik barátjával helyettesítette

magát, ő pedig nyomban hozzálátott, hogy előkészítse Eugénia menekülését Anglia felé. Reggel indulhattak csak. De a vonatot nem volt tanácsos erre az útra használni, mert ott könnyen felösmerhették volna a császárnét. Tehát amellettt döntöttek, hogy kocsin, váltott lovakkal, teszik meg az utat a tengerpartig és ott hajóra száll majd Eugénia. Reggelig azonban még intézkedni kellett, nehogy Paris falainál föltartóztathassák a menekülőket.

Zseniális terve volt erre nézve Ewansnak.

Beteglátogatás ürügye alatt nyomban kihajtatott Parisból, a neuilly-i hídon és amikor az őrség megállította, hogy nevét és útjának célját megtudják, így szólt:

— Orvos vagyok, egy betegemhez megyek és gyakrabban kell majd itt elhaladnom. Nézzetek meg hát jól, hogy felösmerjetekek és ne állítsatok meg fölöslegesen, mert minden perc fontos a beteg számára.

Amikor visszatért a császárnőhöz, jelentette, hogy a menekülés útja immáron szabad, de Eugéniának . . . örülnie kellett tettenie magát, ő mint örültet viszi majd ki Parisból azzal az ürüggyel, hogy a Neuilly mögött lévő „Maison de santé”-ben elhelyezze és Lebreton asszonynak az ápolónő szerepét kell játszania.

Így is történt és másnap reggel Eugénia már maga mögött hagyhatta Parist. Két napig tartott az út, amíg elérkeztek a tengerparti fürdőbe, Deauvillebe, ahol Ewans a feleségéhez vitte a trónját vesztett császárnét. Itt azután hajó után nézett a fáradhatatlan amerikai és sikerült is Burgoyne lord yachtján helyet szereznie Eugéniának.

Hatalmas vihar dühöngött a tengeren, amikor a francia partot elhagyta a könnyű hajócska és rettenetes küzdelmek után tudott csak, huszonnégy órai hanyattatás után, kikötni Wight szigetén.

Eugénia megmenekült. Angol földön volt.

Az életét megmenthette, de a rajta levő ruhán — és a fájdalmas emlékeken — kívül jóformán semmit sem hozott magával a Tuileriákból. Csak később, amikor a rend helyreállott Franciaországban, küldték utána toilettejeit, ékszereit és készpénzét. És itt élt egyedül, férjétől távol a ködös Angliában, a spanyol születésű francia császárné, amíg végre, mintegy hét hónap múltán, viszontláthatta férjét, a trónjáról letett császárt.

De III. Napoleon már nem sokáig élhetett felesége oldalán. Régi betegsége kiújult és egy operáció után, ezernyolcszázhetvenhárom január kilencedikén megtért őseihez.

A szerencsétlen császárné most már egyedül maradt fiával. De a sors, amely ifjú éveiben dicsőséggel és boldogsággal árasztotta el, most csapást csapásra mért reá. Trónja után férjét, férje után pedig fiát is el kellett veszítenie.

A császári herceg, miután a katonai iskolát elvégezte, mint ifjú tiszt Afrikába indult, ahol Chelmsford lord őrnagy csapataihoz osztották be és ezernyolcszázhetvenkilenc június elsején földerítő szolgálat közben, Itelezi közelében, a zuluk fölkoncolták.

Ennyi csapás megtörhette volna a földkerekség legerősebb lelkű asszonyát is. Megtörte Eugénia császárnét is, de a sors úgy akarta, hogy ő túlélje bukását és szeretteinek halálát is még évtizedekkel. És ha mint császárnénak sok irigye és ellensége volt is, de most íje körül a fájdalmak tövisszorosújával, megnőtt még ellenségeinek szemében is. Most már nem az irigység, de a részvét kíséri nyomon ezt a hányatott sorsú, sokat szenvedett asszonyt.